

L'ESTÀTUA D'AUGUST DE TARRAGONA

Lluís Balart Boïgues

L'estàtua d'August de Tarragona va ser un regal del govern italià de Mussolini l'any 1934, que no va ser posada en el seu lloc fins l'any 1936, per ser retirada novament un any i mig després a causa dels bombardejos sobre la ciutat a càrrec de l'aviació italiana. Es va posar definitivament a lloc tot just acabada la Guerra Civil Espanyola per ser cerimoniosament inaugurada en un acte d'exaltació feixista amb la participació de dos ministres, un del govern d'Itàlia i l'altre d'Espanya.

The statue of Augustus in Tarragona was a gift from the Italian government of Mussolini in 1934, which was put in place until 1936, to be removed again after a year and a half due to bombings city by Italian aviation. Definitely got a place just after the Civil War to be ceremoniously opened in a ceremony of the fascism exaltation with the participation of two ministers, a governments of Italy and Spain.

PARAULES CLAU:

August, Guerra Civil Espanyola, falangisme, feixisme, patrimoni històric i artístic

KEYWORDS:

August, Spanish Civil War, Falangism, fascism, historical and artistic heritage

ITALIA RESPUBLICA
SIGNVM HOC
IMP. AVGVSTI CAESARIS
NOBILI TARRACONENSIVM CIVITATI
DONO DEDIT
QVO LAVDEM INCLYTI PRINCIPIS
ET MEMORIAS ROMANI NOMINIS
VTRIQVE COMMUNES
GRATAE CIVIVM VOLVNTATI
CONSIGNARENT RAPHAELLE GUARIGLIA
APVD HISPANICAM REMPVBLCAM
ITALIAE REGIS ORATORE
A. MCMXXXIV

■ August: de Tarraco a Tarragona

August tingué una importància cabdal per la colònia de Tàrraco. L'any 27 aC li concedí la capitalitat de la província Tarraconense, la més gran de l'Imperi. Hi residí els anys 24 i 23 aC dirigint les guerres del nord-oest peninsular que, un cop pacificat, incorporà a la Tarraconense. Durant la seva estada es projectà la monumentalització de la ciutat, que executarien els seus successors durant el segle I i II dC. Els ciutadans de Tàrraco li correspongueren erigint un altar en el seu honor i, a la seva mort, un temple. Malgrat aquest culte, són escasses les representacions d'August procedents de Tàrraco que han arribat fins el present. El més destacat és un retrat escultòric anomenat *Retrat d'August de Tàrraco*, pertanyent al Museu Marès: "...el Retrat d'August en marbre, d'època de Tiberi, procedent d'un taller de Tàrraco i que Marès adquirí a l'antiquari Domènec Viñals. En ser restaurat modernament, va ser-li reintegrat el nas que mancava. És una obra admirada pels especialistes i molt preuada per tractar-se d'un dels pocs retrats conservats d'August trobats a Tarragona, seguint el tipus conegut com a Prima Porta.¹

La revaloració dels monuments romans que s'inicià al segle XIX –de la qual en son bona mostra l'activitat de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense i figures singulars com Bonaventura Hernández Sanahuja– ha anat en ascens, creant un renovat interès local per la figura d'August que es manifestà l'any 1960 erigint una estàtua que el representa vestit amb toga,² al costat de l'edifici del Museu Nacional Arqueològic, entre aquest i el que anomenem Pretori. És una talla en marbre, obra de Joan Rebull (Reus 1899 - Bar-

celona 1981), el rostre de la qual és un retrat d'August inspirat en el model de Prima Porta.

Setze anys després, el 1976, amb motiu de la celebració d'un hipotètic bimil·lenari de capitalitat, l'Ajuntament de Tarragona contractà a Salvador Dalí perquè pintés el cartell de l'efemèride públicament en un acte que s'organitzà a l'auditori del Camp de Mart. Aquest dibuix (MHT 1119) es pot admirar a l'edifici del Palau Municipal i va ser objecte d'un acurat estudi que es plasmà en una exposició produïda per Fundació Caixa Tarragona amb la col·laboració de l'Aula de Cinema de la URV i l'Ajuntament de Tarragona, titulada "Experiències amb Dalí" que es va presentar a la Sala d'Exposicions de la Fundació Caixa Tarragona del 16 de febrer al 29 d'abril de 2012.

El precedent d'aquesta nova iconografia augustea és sens dubte el present enverinat que féu l'any 1934 el govern italià de Mussolini a la ciutat, una reproducció d'una de les escultures del món romà que el representen, l'estàtua que es coneix com l'August de Prima Porta. Aquesta magnífica còpia de l'original dotada d'un fort atractiu per l'encert de l'espai on es va situar ha generat una potent imatge de promoció de la ciutat, testimoni de la qual n'és l'abundant producció fotogràfica que la tenen com a motiu, que popularitzen el Passeig Arqueològic, un recinte enjardinat entre els baluards, construïts a començament de segle XVIII, i la muralla romana, datada al segle II aC, que se li donà aquest nom quan es va fer transitable sota la direcció de l'arquitecte Jeroni Martorell, el qual li donà un tractament de jardí romàntic d'estil anglès, amb una vegetació distribuïda irregularment i elements arqueològics repartits de manera casual per crear una atmosfera de premeditat aspecte espontani on les restes del passat juguen el paper de testimoni de l'inexorable pas del temps, una estètica propera als postulats de John Ruskin. Aquesta obra s'inaugurà el mes d'octubre de l'any 1933 i uns mesos després s'anunciava la

1. Pilar Vélez. "Singularitats de l'escultura del món antic d'un museu de col·leccionista" a *Fons del Museu Frederic Marès /5. Catàleg d'escultura i col·leccions del món antic*. Ajuntament de Barcelona, Museu Frederic Marès, Institut de Cultura de Barcelona. Barcelona 2010, pàgina 16.

2. Joan Gisbert i Canes. *Tarragona: escultures, làpides i fonts*. Arola Editors. Tarragona, 2003, pàgina 87.

donació del govern italià de la reproducció de l'estàtua original amb destinació a aquest indret.

Els arxius són escassos quan documentem la donació d'aquesta obra i les peripècies que va passar. Tan sols hi ha una menció a l'acta de la Comissió Provincial de Monuments Històrics i Artístics corresponent al dia 31 de juliol de 1934, que recull la intervenció de l'alcalde de Tarragona, Pere Lloret, informant que el dia 3 d'agost arribaria l'escultura d'August en el vaixell *Verdi*.³

Lamentablement les actes de la Comissió Provincial de Monuments registren una sessió el dia 5 de gener de 1935 i no n'hi tornà a haver cap altra fins el 30 d'abril de 1943, de manera que les vicissituds de l'estàtua d'August no hi quedaren reflectits. Les actes municipals no en diuen res, ni del lliurament ni dels moviments posteriors, ni tan sols de la magna festa d'inauguració acabada la Guerra Civil Espanyola. Tal vegada s'hauria de buscar entre els documents del Movimiento.

Per tant les fonts principals són hemerogràfiques, la premsa li dedicà força atenció i anava seguint les activitats que l'afectaren i les polèmiques que ocasionà.

L'August de Prima Porta

L'any 1863 a les excavacions de la Villa ad Gallinas Albas, que havia estat propietat de Lívía, esposa d'August, a la localitat de Prima Porta, un suburbi de Roma situat a uns 12 km de la ciutat en direcció nord, es descobrí una estàtua exempta, feta en marbre, que representa l'emperador August. Té una alçada de 2,04 metres i es considera una còpia d'un original perdut de fosa, probablement de bronze, que hauria estat situada a un lloc públic preminent. La còpia que coneixem es conserva als Museus Vaticans.⁴

Es tracta d'un retrat idealitzat d'August amb abillament militar (*thoracatus*). Està inspirada en el Dorífor (*doryphóros*, 'el que porta la llança') de Políctet, un escultor del segle V aC, nascut a Sicília al Peloponès, del qual adopta el cànon de representació de la figura humana en una proporció de set vegades la mida del cap, el cos es representa en *contrapposto*, és a dir, carregant el pes sobre una cama, en aquest cas la dreta, mentre que l'altra està flexionada, donant al cos una corba que dota la figura de dinamisme. El rostre és un retrat fidel al model, es reconeix sense dificultat a August per comparació amb altres escultures i monedes, seguint la tradició etrusca i la representació realista del model d'època republicana, tot i que té una certa estilització en trets juvenils que esdevindria característic del retrat imperial d'època júlia-clàudia. El braç dret està alçat i l'esquerre està paral·lel al cos, sostenint el *paludamentum*, el mantell militar que li envolta la cintura, les dues mans estan semiobertes, probablement tenien la funció de sostenir objectes complementaris. Va descalç, com els déus i els herois. Destaca la cuirassa, de formes

anatòmiques cenyides al cos en una representació que recorda la tècnica de draps mullats, està ornamentada amb figures simbòliques, seguint un programa iconogràfic d'enaltiment la figura d'August. El seu simbolisme ha estat interpretat per nombrosos autors, a destacar l'erudit tarragoní Joaquim Icart, que va publicar a la premsa local aquesta descripció, pocs dies després que l'escultura fos col·locada en el seu emplaçament:

“A la part superior apareix el Cel estenent el seu mantell rosa matinal damunt la terra poblada de mortals. A sota mateix el Carro del Sol llença els seus corcers a galop, per a portar-nos la llum i la vida. Va precedit de l'Aurora, provista d'unes grans ales, que va escampant la rosada vivificadora. Darrera el Carro, la Lluna desapareix amb la seva llum pàl·lida. Tot plegat ve a representar que amb August neix el matí d'un dia splendent.

A la part inferior podeu veure la Terra, descansant dolçament en la seva pau. Duu el Corn de l'Abundància, ple de fruites i de flors: dos infants se li arreceren.

Aquest al·legoria no ha estat posada perquè sí. Tinguem present que sota l'ègida d'Octavi l'agricultura prengué un gran impuls, arribant a ésser una gran deu de vida i de riquesa. Diversos clàssics llatins parlen de la importància del conreu dels camps en temps d'August i de l'atenció que li fou dispensada per part de l'Estat.

A banda i banda de la Terra hi ha dues divinitats protectores de l'Imperi. L'una és Apol·lo, el déu d'Acci, amb la seva lira, a cavall d'un grif, mig lleó mig àguila. L'altra és Diana, cavalcant un cérvol i amb el carcaix al braç esquerre.

A la part central de la cuirassa hi ha simbolitzat el triomf de Roma sobre els pobles bàrbars. Al mig mateix dues figures a peu dret. L'una s'ha dit que representa Fraates IV, rei dels parts, abillat amb túnica i amb una mena de pantalons, oferint una àguila de legió a l'oficial romà que està dempeus al seu davant allargant les dues mans per a rebre-la. Al peu d'aquest últim personatge hi ha un gos aturat. Alguns han dit que no es tracta d'un gos sinó d'un llop o una lloba, i que el personatge romà, el qual duu la clàmide penjant per l'esquena i el cap cobert amb elm, és precisament Mart, segons uns, i Tiberi, segons altres, fillastre de l'Emperador, que havia estat delegat per a rebre els trofeus arrabassats a Crasus poc abans, i que ara el rei part trametia a la Roma pacificadora.

A la part central esquerra s'hi representa la Gàl·lia vençuda, sostenint en una mà una beina buida i a l'altra una trompeta gàl·lica amb cap de monstre; davant seu un emblema amb figura de senglar.

A la part central dreta la Hispània, retuda també. Allarga una espasa que ofereix al vencedor. Se sap que l'any 21 abans de JC Agripa havia desarmat els celtíbers a la Hispània.”⁵

És remarcable que en el mateix article, Joaquim Icart rebutja la interpretació de molts autors sobre el fet de ser representat descalç, habitualment considerada com la voluntat de divinitzar-lo o equiparar-lo als déus o un heroi. Icart era de l'opinió que vesteix com ho

3. AHT, CMT, Llibre d'Actes 1927-1935, sig. 8, pàgs. 361 i 362.

4. Museus Vaticans. Número d'inventari 2290.

5. Joaquim Icart. “Octavi August al peu de les muralles” a *Diari de Tarragona*, dijous, 30 d'abril de 1936, pàgines 1 i 2.

feien els caps militars en una batalla naval, descalç i sense casc, complements absolutament molestos en una nau. La interpretació d'Icart completaria el simbolisme de l'escultura, amb l'al·lusió a la batalla naval d'Acci, en la qual derrotà a Marc Antoni i Cleopatra i obtingué el control de l'Imperi.

■ La còpia de Tarragona

La rèplica d'aquesta escultura que es troba a Tarragona és una còpia en bronze patinat de l'original romà de marbre, de dimensions gairebé iguals. En el bronze s'eliminà el dofi i Cupido de la cama dreta, ja que es tracta un recurs per dotar d'una major base de sustentació al marbre que és innecessari pel bronze. A la mà esquerra se li col·locà un bastó consular a l'igual que a altres rèpliques, deixant l'esquerra buida, el braç alçat a l'alçada de l'espatlla, el que li dona l'aspecte que adreça una arenga a la multitud o a la tropa. Al lateral dret, observada frontalment, a l'angle superior dret de la base metàl·lica de sustentació hi ha incisa la següent inscripció:

“Fonderia Chiurazzi
Roma”

Està sobre un pedestal monolític de pedra, que recorda els pedestals usats en època imperial romana, amb la següent inscripció en lletra capital romana:

ITALIA RESPUBLICA
SIGNVM HOC
IMP. AVGVSTI CAESARIS
NOBILI TARRACONENSIVM CIVITATI
DONO DEDIT
QVO LAVDEM INCLYTI PRINCIPIS
ET MEMORIAS ROMANI NOMINIS
VTRIQVE COMMUNES
GRATAE CIVIVM VOLVNTATI
CONSIGNARENT RAPHAELLE GUARIGLIA
APVD HISPANICAM REMPVBLICAM
ITALIAE REGIS ORATORE
A. MCMXXXIV

Novament recorrem a Joaquim Icart per a la traducció del text:

“El Govern d'Itàlia donà en homenatge aquesta estàtua de l'Emperador August, Cèsar, a la noble ciutat dels Tarragonins, a fi de segellar en la benevolença de llurs ciutadans l'apreuament de l'il·lustre cabdill i la fama del nom romà que uns i altres compartiren, essent Rafaele Guariglia ambaixador del rei d'Itàlia a la República espanyola, l'any MCMXXXIV”⁶

6. Joaquín Icart *ibíd.* pàgina 2.

Fotografia de l'estàtua d'August abans de situar-la en el seu emplaçament definitiu, en data indeterminada entre 1934 i 1939. (Arxiu MHT)

Aquests detalls descrits ofereixen abundants elements que permeten refer la història de l'estàtua. En primer lloc identifica la foneria, la Fonderia Chiurazzi, que es fundà a Nàpols l'any 1870 per Gennaro Chiurazzi, que començà a treballar la fosa en uns locals cedits per l'administració pública al reial alberg dels pobres on feia còpies de les obres del museu de Nàpols. A finals del segle XIX ja havia adquirit un gran prestigi i fonia obres d'altres museus i d'artistes contemporanis. Van seguir l'activitat els seus fills Federico i Salvatore, que el 1919 construïren un nou establiment a la localitat de Ponti Rossi, quan, un cop mort el pare, els van retirar la concessió de l'alberg. Els fills ampliaren les activitats a la producció en marbre i ceràmica i l'any 1925 obriren una altra foneria a Roma, de la qual sembla que procedeix la rèplica tarragonina de l'August de Prima Porta.⁷

La inscripció indica que el donant fou el govern d'Itàlia; la data de lliurament figura en la última línia de la inscripció, l'any 1934. El govern del regne italià estava presidit per Benito Mussolini des de l'any 1922, en què el Partit Nacional Feixista, del qual Mussolini era líder, va accedir al poder després de promoure una Marxa sobre Roma, l'èxit de la qual va decidir al rei Víctor Manuel III a posar-lo al front d'un govern de coalició. Després d'unes eleccions l'any 1924 la candidatura impulsada pel Partit Feixista va obtenir més del 60% dels vots, el que li atorgà una majoria suficient per aprovar, entre 1925 i 1926 les anomenades lleis feixistíssimes que eliminaren el marc constitucional fent evolucionar el sistema polític cap un règim totalitari.

■ Raffaella Guariglia

Al final de la inscripció apareix el nom del promotor de la donació, l'ambaixador d'Itàlia davant el govern espanyol, Raffaella Guariglia, un funcionari de primer ordre del cos diplomàtic italià amb experiència en llocs de responsabilitat. Abandonà el càrrec de director general d'assumptes polítics i comercials per a Europa i el llevant mediterrani per fer-se càrrec de l'ambaixada a Madrid.

Per al feixisme italià, l'evolució política d'Espanya a principis de la dècada de 1930 era un problema. La destitució del dictador Miguel Primo de Rivera al front del govern espanyol significava la pèrdua d'un aliat admirador del feixisme. La posterior caiguda de

la monarquia ofería un exemple potencial a seguir per la silenciada oposició italiana. Als sectors monàrquics els molestava un règim que havia destituït un rei, pels feixistes una república democràtica parlamentària era considerada un règim anacrònic, que s'oposava a l'ascens dels règims autoritaris en diversos països d'Europa. Aquestes suspicàcies tingueren efectes immediats, Itàlia ajudà amb armes i munició el cop militar de 10 d'agost de 1932, conegut com "La Sanjurjada".

Guariglia vingué amb instruccions de millorar les relacions amb el govern de Madrid per intentar neutralitzar la creixent influència de França i entrar en contacte amb els opositors a la república. Seguint els informes del seu antecessor en el càrrec, Durini di Monza, que indicaven que la via d'apropament dels espanyols al règim italià s'havia de fer a través de l'activitat cultural, Guariglia desenvolupà una intensa activitat en aquest camp, recolzant tota mena d'iniciatives culturals, entre les quals destaca el Centro Scambi Culturali Italo-Spagnoli, una associació cultural de difusió propagandística. Igual com mantingué el suport als grups que conspiraven contra la república, monàrquics i més discretament amb falangistes. Guariglia abandonà l'ambaixada espanyola l'agost de 1934, tot i que formalment es mantingué com a titular fins febrer de 1935.⁸ És a dir que el seu retorn a Itàlia vingué a coincidir amb l'arribada de l'estàtua obsequiada a Tarragona.

Les bones amistats fetes a Espanya li havien de servir anys després. Quan l'any 1943 el rei italià destituï Mussolini del càrrec de primer ministre per nomenar al front del seu govern a Pietro Badoglio, Guariglia fou designat ministre d'Afers Estrangers, càrrec des del qual mantenia les relacions amb Alemanya intentant, infructuosament, negociar un estatus de neutralitat d'Itàlia, alhora que el general Giuseppe Castellano establia contactes amb Estats Units i el Regne Unit a Portugal, que portaren a la signatura de l'armistici de Cassibile, a la Sicília ja conquerida pels aliats el dia 3 de setembre de 1943. Es féu públic el dia 8 i creà una situació de desconcert a l'exèrcit italià, sorprès per l'anunci sense haver rebut instruccions sobre l'actuació que havien de seguir, provocant una desbandada general. En resposta a aquest sobtat gir polític, els alemanys van engegar l'Operació Alaric, ocupant Itàlia i establint una república de curta durada que presidí Benito Mussolini. Guariglia, per evitar la represàlia dels alemanys, es va refugiar a l'ambaixada espanyola a Roma.⁹

7. Veu Chiurazzi, de Rosella Motta, a *Dizionario Biografico degli italiani*. Istituto della Enciclopedia Italiana, vol 25. Roma, 1981.

8. Sobre Raffaele Guariglia vegeu Rubén Domínguez Méndez, "El embajador Raffaele Guariglia en España (1932-1935). Reacción italiana ante una eventual pérdida de fuerza en su política mediterránea y americana" dins *Revista de Historia Iberoamericana*. Vol 6, número 1. 2013.

9. Fabio Grassi Orsini. Veu GUARIGLIA RAFFAELE, a *Dizionario Biografico degli italiani*. <<http://www.treccani.it>>, consultat el 1/3/2014.

Imatge de la placeta de la Columna, on s'ubicà l'estàtua d'August. Aquesta imatge fou publicada en un programa de festes de Santa Tecla de 1939 amb fotografies anteriors. (Arxiu MHT)

■ L'espera

En exercici del seu càrrec, l'ambaixador Guariglia va fer una visita a Barcelona durant la qual s'aturà a Tarragona i quedà impressionat de la magnitud de les restes romanes de Tàrraco conservades. Lluís de Salvador en l'habitual article a la secció "Els dies i els fets" al *Diari de Tarragona* amb el títol "L'emperador August i Tarragona" li agraïx la seva gentilesa en oferir l'estàtua:

"Ens semblaria cometre una injustícia si no dedicuéssim com a tarragonins unes paraules de regreïament a l'Ambaixador d'Itàlia a Madrid, pels elogis sincers que dedicà a Tarragona llavors de la seva visita als nostres monuments. I a més la forma altament discreta com oferí a la ciutat –sense que la important dàdiva pogués ni de molt estranyar-li ni menys encara ofendre-la-- la valuosa estàtua de bronze de l'Emperador August, que el tarragoní espera ja, ben segur, amb impaciència afectuosa". Ell mateix informava que l'estàtua s'obsequiava igual com es féu a les ciutats fundades per l'emperador August a Itàlia en el decurs d'un homenatge nacional que se li dedicà.¹⁰

En data 17 de gener de 1934 Guariglia envià un informe al Ministeri d'Afers Estrangers italià on explicava l'oportunitat que es presentava per aplicar la política de penetració cultural que s'havia dissenyat a la legació italiana, fent present a la ciutat de Tarragona d'una còpia de l'estàtua d'August. Fins i tot citava la predisposició a participar en l'acte de lliurament del cardenal arquebisbe de la diòcesi, Francesc Vidal i Barraquer.¹¹

10. Lluís de Salvador. "L'emperador August i Tarragona" a *Diari de Tarragona*. Dimecres, 31 de gener de 1934, pàgina 1.

11. Arnau González i Vilalta. *Cataluña bajo vigilancia. El consulado de Italia y el fascio de Barcelona (1930-1943)*. Universitat de València. Servei de publicacions. València. 2009, pàgines 147, 148.

Les notes de premsa sobre la donació de l'escultura, s'anaren succeint. El dia 6 d'abril de 1934, un breu anuncia les actives gestions que du a terme Raffaele Guariglia perquè sigui tramesa l'estàtua de l'emperador August.¹² El dia 2 de juliol del mateix any, sota el títol "L'homenatge de Tarragona a Cèsar August", s'anunciava que l'acord de cessió havia estat anunciat al conseller en Cap¹³ (es refereix a l'alcalde). El dia 18 s'anunciava la propera arribada al vaixell de bandera italiana *Alicantino*,¹⁴ i encara el dia 24, reiterava l'arribada en aquell vaixell per l'endemà. Segons el llibre d'atràcades del port de Tarragona, aquest vaixell efectivament atracà al moll de Costa durant el dia 25 de juliol, on va fer operacions de càrrega i descàrrega de mercaderia general¹⁵ però l'esperada estàtua no era a bord. No es publicà cap rectificació d'aquesta informació errònia. En canvi, l'acta de la Comissió Provincial de Monuments Històrics i Artístics corresponent al dia 31 de juliol de 1934, es recull la intervenció de l'alcalde de Tarragona, Pere Lloret, informant que el dia 3 d'agost arribaria l'escultura d'August al vaixell *Verdi*.

Efectivament el dia anunciat arribava l'escultura a bord de l'esmenta vaixell *Verdi*¹⁶ i era rebuda pel mateix Pere Lloret. L'acte de lliurament es feu a bord del navili. La crònica que publicà l'endemà

12. Oficina Municipal de Turisme a *Diari de Tarragona*. Divendres, 6 d'abril de 1934, pàgina 3.

13. "Homenatge de Tarragona a Cèsar August" a *Diari de Tarragona*. Dimarts, 3 de juliol de 1934, pàgina 4.

14. Oficina Municipal de Turisme a *Diari de Tarragona*. Dimecres, 18 de juliol de 1934, pàgina 3.

15. *Libro de registro de movimiento de buques y liquidaciones. Septiembre de 1931 a agosto de 1935*. Arxiu del Port de Tarragona. <<http://www.porttarragona.cat/ca/arxiu-digital-sp-726026498/category/1930-1944.html>>. Consultat el dia 12 de març de 2014.

16. Anònim. "L'entrega de l'estàtua d'August a Tarragona" a *Diari de Tarragona*. 3 d'agost de 1934, pàgina 1.

Diari de Tarragona feia una detallada relació de les persones assistents: “Al voltant de la taula prengueren seient l’alcalde de la ciutat, senyor Pere Lloret; senyor Pujol en representació del Comissari de la Generalitat, consellers senyors Salvadó i Montagut; arquitecte municipal senyor Pujol; representació del Sindicat d’Iniciativa i Premsa; comandant sig. Lascala; agent consolar d’Itàlia, senyor Orovio; consignatari del vaixell, senyor Carandini i la seva distingida senyora; cap de màquines i primer oficial del vaixell”.¹⁷

Montserrat Duch afirma, basant-se en unes fotografies inèdites que publicà en un article a la revista *L’Avenç*, que a bord del vaixell es trobava Galeazzo Ciano i la seva esposa Edda, filla de Mussolini,¹⁸ però l’observació atenta de les imatges publicades no fa possible identificar entre les persones que hi apareixen el matrimoni Ciano. A falta de documents més fonamentats és dubtosa la seva presència al *Verdi*.

■ Què en fem d’August?

El diumenge dia 12 d’agost, el *Diari de Tarragona*¹⁹ i *La Cruz*²⁰ coincidien en il·lustrar les respectives primeres planes amb idèntica imatge d’una estàtua toracada, probablement dels Museus Capitolins, que no era la que recentment havia arribat a Tarragona. Malgrat la diferència de les seves línies editorials habituals, també coincideixen en reproduir el mateix article de Lluís Bertran i Pijoan que havia aparegut a *La Veu de Catalunya*, junt amb altres, de to semblant als dos diaris, dedicats a elogiar el present rebut.

No tan unànimes foren les opinions sobre l’emplaçament del monument. Abans d’arribar, un article editorial de *Diari de Tarragona*, a la secció “Els dies i els fets”, que no està signat però probablement l’autor fou Lluís de Salvador, tot i que es manifesta partidari de posar-lo a la que llavors es deia la placeta de la Columna, que és el lloc on finalment es posà, opina que fóra millor: “l’emplaçament a la placeta formada sobre les voltes de la Santa Bàrbara”.²¹ En canvi *La Cruz* considerava que el lloc més adient era la plaça del Rei, aleshores de la Llibertat²² i deixa una llista de llocs proposats: el passeig Arqueològic, el de Saavedra, a l’entrada de la carretera de Barcelona, a la plaça de Corsini o a la Rambla. El novel·lista Alfons Maseras, en un article publicat a la revista *Ràdio-Barcelona* i reproduïda a *Diari de Tarragona*, es mostrava entusiàsticament a favor de situar-la al Passeig Arqueològic, sense entrar en més detalls.²³ En canvi, l’artis-

ta aragonès Francesc de Cidón, amb vincles a Tarragona per haver-hi residit com a professor de l’Institut, es manifestà favorable al: “triangle que es forma a la carretera de Barcelona en entrar a la ciutat, per la convergència de la carretera nova amb la vella, és a dir, a l’entrada de la noble i prestigiosa Tarraco”.²⁴

Per altra part, l’anunci de l’ofrena aixecà recels i polèmica des d’un primer moment per provenir d’un país amb un règim polític radicalment oposat al que imperava a Espanya des de 1931. Per això, De Salvador, en anunciar l’ofrena de l’estàtua dedicà tot un paràgraf a donar raons que justifiquin l’acceptació del present:

“L’arribada al nostre port de la gran estàtua de l’Emperador immortal i el seu emplaçament al lloc que se li destini, seran degudament i democràticament solemnitzats, ben segur, pel poble republicà i liberal de Tarragona. I no haurà d’atendre a altra cosa que al fet substantiu de l’obsequi fet a la ciutat per la nació italiana, pel poble italià, i l’acceptació nostra d’aquell obsequi, lliure i incondicional, per tal de contribuir amb la nostra gratitud, a la glòria que donà a Tarragona, l’admiració i l’afecte d’August”.²⁵

Malgrat el debat sobre on s’havia d’ubicar, l’emplaçament no s’elegí arbitràriament, sinó que el lloc el va decidir Jeroni Martorell. Així es desprèn d’una nota apareguda a *Diari de Tarragona* el dia 6 de juliol i mateix s’informava que mes on informava que l’arquitecte que dirigí les obres d’enjardinat del Passeig Arqueològic estava a la ciutat per estudiar sobre el terreny on s’havia de situar l’estàtua.²⁶

Els preparatius materials avançaven lentament, la convulsa situació en què va entrar la política catalana arran del fets d’Octubre de 1934, amb la destitució dels consistoris democràtics i la seva substitució per gestores endarreriren la instal·lació de l’estàtua.

El *Diari de Tarragona* de data 14 de novembre informava en un breu dels preparatius per la seva col·locació: “Ahir a la tarda fou transportat de la pedrera on ha estat construït a un solar de la Rambla destinat a taller, el cip monumental que ha de servir de peanya a l’estàtua de Cèsar August en el monument que li serà dedicat en un indret del Passeig Arqueològic. El trasllat es fa per tal que pugui esculpir-s’hi la bella inscripció que ha estat redactada a l’efecte”.²⁷ Segons es desprèn d’aquesta informació el pedestal es va fer aquí amb perda local.

No es tornen a localitzar notícies a la premsa sobre l’estàtua fins que un editorial del *Catalònia* del dia 2 d’abril de 1936, es refereix al retard en la col·locació atribuint-ho a les repercussions polítiques de l’atac a Abissínia per part d’Itàlia, reclama que finalment es posi al seu lloc i relata una frustrada col·locació: “Un bon dia, al lloc on ha d’anar emplaçat aquell bronze, va aparèixer un munt de fustes i ferros. Una embastida amb totes les de la llei per a treure la columna

17. *Diari de Tarragona*. Dissabte, 4 d’agost de 1934, pàgina 1.

18. Montserrat Duch Plana. “Republicans i franquistes davant l’estàtua d’August a Tarragona” a *L’Avenç*, núm 316, setembre de 2006, pàgines 23 i 24.

19. *Diari de Tarragona*, 12 d’agost de 1934, pàgines 1 i 2.

20. *La Cruz*, 12 de agosto de 1934, pàgines 1 i 2.

21. Anònim. “L’emplaçament de l’estàtua d’August” a *Diari de Tarragona*. 29 de juliol de 1934, pàgina 1 i 2.

22. Anònim. “L’emplaçament de l’estàtua d’August” a *La Cruz*. 12 d’agost de 1934, pàgina 1.

23. Alfons Masseres “Tarraco Augusta” a *Diari de Tarragona*. 26 d’agost de 1934, pàgina 1.

24. D i I “L’emplaçament de l’estàtua d’August” a *Diari de Tarragona*. 23 de desembre de 1934, pàgina 1.

25. Lluís de Salvador “L’emperador August i Tarragona” a *Diari de Tarragona*. 31 de gener de 1934, pàgina 1.

26. Oficina Municipal de Turisme a *Diari de Tarragona*. Divendres, 6 de juliol de 1934, pàgina 3.

27. Oficina Municipal de Turisme, a *Diari de Tarragona*, 14 de novembre de 1934, pàgina 3.

Imatge del Passeig Arqueològic guarnit amb banderes italianes i espanyoles per rebre la visita de Galeazzo Ciano. Dalt del fortí negre es pot llegir DUCE, repetit tres vegades. (Arxiu MHT)

i emplaçar el basament, l'estàtua fou encaixonada de bell nou i l'embastida desaparegué".²⁸

El *Diari de Tarragona* anuncià que l'estàtua havia estat posada al lloc designat a la placeta de la columna el dia 8 d'abril de 1936, sense cap solemnitat ni acte inaugural,²⁹ mentre anunciava els actes que es preparaven per commemorar el cinquè aniversari de la proclamació de la República. Si la intenció era incloure-ho dins el programa, la política del govern de Mussolini ho desaconsellà.

Però no hi restà massa temps. L'esclat de la Guerra Civil, amb bombardejos sobre Tarragona a càrrec de l'*Aviazione Legionaria* italiana van ocasionar que l'estàtua fos retirada, tal com descrivia en el seu espai habitual Lluís de Salvador, el 18 de desembre de 1937: "...tant per considerar que no era prudent deixar-la-hi per causa de l'origen feixista com per salvar-la d'una salvatge destrucció, per part dels aviadors mussolinianians lliurats ara a la tasca de destruir allò que Cèsar August protegia i impulsava".³⁰

■ Arcs de triomf sobre una ciutat devastada

El dia 15 de gener de 1939 les tropes franquistes ocupaven Tarragona en el seu imparable avanç sobre Catalunya. Immediatament començava una dura repressió, la ciutat s'omplia de centres d'internament de detinguts i presoners plens a vessar de gent. A L'Oliva començaven a ressonar a diari els trets dels afusellaments.

28. "I de Cèsar August, què en farem?" *Catalònia*, 2 d'abril de 1936.

29. Anònim. "Cèsar August al seu lloc" a *Diari de Tarragona*. 12 d'abril de 1936, pàgina 1.

30. Lluís de Salvador. "La civilització romana, contra la barbàrie feixista" a *Diari de Tarragona*. 19 de desembre de 1937, pàgina 1.

Un cop acabada la Guerra Civil amb el triomf de les tropes de Franco, l'estàtua d'August retornava al mateix lloc, ara definitivament, a primers de juliol de 1939. Tres mesos després del final oficial de les hostilitats, es rebia la visita del ministre d'Afers Exteriors d'Itàlia, Galeazzo Ciano, per donar recolzament internacional al nou règim totalitari. El dia 10 de juliol va arribar per via marítima a Barcelona, on el va rebre el ministre espanyol de Governació, Ramon Serrano Súñer. Després d'un seguit d'actes a aquesta ciutat, el dia 11 van visitar Tarragona per retornar el mateix dia a Barcelona, des d'on sortí cap a San Sebastian; allí el rebé el general Franco amb qui seguí la gira per Madrid, Toledo, Sevilla i Màlaga, port en el qual embarcà per tornar a Roma.

El desplaçament a Tarragona va estar dedicat a fer evident la petjada dels antics romans a Tarragona, els lligams amb l'antic imperi Romà, en el qual els feixistes havien basat la seva estètica, els feixos que duïen els líctors, les àguiles imperials, la salutació amb el braç alçat, dita "a la romana". L'antic Imperi romà era una referència imprescindible en la seva aspiració de situar-se com la potència mediterrània del sud d'Europa, operació per la qual necessitava de la complicitat, com a mínim, dels nou règim espanyol que tant havien ajudat a imposar.

La jornada, que començà amb breus actes a l'arc de Berà i la torre dels Escipions, tingué el seu moment culminant en la inauguració oficial de l'estàtua d'August, que havia estat retornada al seu lloc al Passeig Arqueològic, en un acte de masses ple d'uniformes. Acabà amb una visita a l'aqüeducte del Pont del Diable i un dinar a la finca *Mare Internum*, que havia estat incautada als seus propietaris no afins al règim franquista, i cap a les cinc de la tarda la comitiva va tornar a Barcelona.

Tarragona tenia encara ben visibles les destrosses fetes pels bombardejos aeris, efectuals en majoria per aviadors italians, però van quedar acuradament ocultes a la visió del visitant i de l'opinió pública, almenys la italiana, per un desplegament d'arquitectura efímera grandiloqüent:

“A la entrada de Tarragona, al principio del paseo de las Palmeras, se está erigiendo un colosal Arco de Triunfo, que tendrá una altura de 25 metros, esto es, aproximadamente la que alcanzan las casas mas altas de la ciudad (...) En la muralla de Santa Clara se estan levantando seis columnas de una altura de diez metros que estarán rematadas por el águila imperial romana y el signo del Líctor y en sus bases el yugo y las flechas de nuestro Estado”.³¹

D'aquella visita en queda testimoni a un noticiari cinematogràfic que filmà l'Istituto Luce (*Libera Unione Cinematografica Educativa*) que està a disposició de la consulta pública al canal Cinecittà Luce de YouTube.³²

La premsa local es va fer ampli ressò de l'esdeveniment. L'únic diari que es publicava aleshores a la ciutat, l'antic *Diari de Tarragona*, que havia canviat el nom per *Diario Español*, va dedicar diverses portades amb un gran desplegament tipogràfic els dies anteriors i el posterior a l'esdeveniment, on es recullen les impressions de les primeres autoritats. Destaca la sorprenent sinceritat del tinent coronel Sr. De la Vega en manifestar: “...nuestra ciudad dió sensación de multitudes habiendo sólo unos miles de almas, procurando se les viera en todas partes”.³³

Els protagonistes que es van arrecerar a l'ombra protectora d'August foren sens dubte el que aleshores era Jefe Provincial del Movimiento, José Fontana Tarrats, que havia fundat la Falange a la província de Tarragona l'any 1934, era un dels catalans de Franco.³⁴ Ell fou qui s'encarregà de la organització del viatge, de la decoració triomfal i dels actes l'acte. Però sobretot els dos homes del moment, que compartien protagonisme polític i un indubtable atractiu personal, el ministre espanyol de la Governació, Ramon Serrano Suñer i el ministre d'Afers Estrangers italià, Galeazzo Ciano.

Ramon Serrano Suñer (1901-2003) era un brillant advocat de l'estat, fill d'un enginyer de camins tarragoní, José Serrano. Estudiant dret va conèixer a José Antonio Primo de Rivera, fundador de la Falange Española i van fer amistat. Es casà amb Ramona “Zita” Polo Martínez-Valdés, germana de l'esposa del “Caudillo” Francisco Franco.³⁵ La seva adhesió a la causa dels revoltats, va fugir de la zona

republicana per unir-se al bàndol nacional, la proximitat al poder i per la seva innegable capacitat, demostrada en dissenyar l'aparell governamental franquista i redactar les primeres lleis, el seu cunyat el va nomenar ministre de l'Interior (1938), de Governació (1938-1940) i finalment d'Assumptes Exteriors (1940-1942), fins que l'enfrontament polític amb el general José Enrique Varela, simpatitzant dels tradicionalistes, el canvi d'orientació en política internacional decidit per Franco i una relació extramatrimonial impossible de gestionar a l'Espanya nacionalcatòlica, el van apartar del govern definitivament 3 de setembre de 1942.

L'altre fou l'il·lustre visitant, Galeazzo Ciano (1903-1944) que era fill de Constanzo Ciano, comte de Cortellazzo i Buccari, heroi de la Marina italiana a la Primera Guerra Mundial i un dels fundadors del Partit Feixista Italià. Llicenciat en dret va ingressar en el cos diplomàtic italià. Es va casar amb Edda, la filla gran de Benito Mussolini i va participar a la campanya d'Abissínia com oficial d'aviació. Va ser ministre de Propaganda (1935-1936) i d'Afers Exteriors (1936-1943). Al Gran Consell Feixista va votar a favor de la destitució de Mussolini al front del govern. Restablert el seu sogre en el poder pel alemanys com a president de la República Social Italiana, Ciano va fugir a alemanya, on va ser detingut i lliurat a Mussolini, que en va ordenar l'afusellament, que s'executà a Livorno, l'any 1943.

■ L'estàtua de Tarragona i altres còpies

Probablement el brillant acte polític de Tarragona agradà a les autoritats de l'època i els deuria donar la idea de fer un acte similar a Saragossa, ciutat a la qual també se li regalà una còpia de l'estàtua³⁶ en record de la fundació de la Colònia Caesar Augusta per August sobre l'any 15 dC.

La còpia lliurada a aquesta ciutat procedeix de la foneria Fonderia Artistica Lagana, amb seu a Nàpols i Roma,³⁷ és de mida major que la tarragonina i la part posterior és lleugerament diferent, té més marcada l'anatomia de l'esquena i els plecs del drapejat del *paludamentum* tenen més volum.

31. Anònim. “El recibimiento que Tarragona tributará al conde Ciano será apoteósico” a *Diario Español*, 7 de juliol de 1937, pàgina 1.

32. L'Istituto Luce fou creat l'any 1920 i fou un important instrument de propaganda feixista que es manté actiu com a productora de documentals. El seu arxiu històric està a disposició pública a Internet. <https://www.youtube.com/watch?v=y_IoeD72zWg&feature=share>

33. Anònim. “Nuestras autoridades nos hablan de la impresión que produjo la visita a nuestra ciudad del Conde Ciano” a *Diari de Tarragona*. 13 de juliol de 1937, pàgina 3.

34. Ignasi Riera. *Els catalans de Franco*. Plaza&Janés Editores, SA. Barcelona 1998, pàgina 364.

35. Una ben documentada biografia dels primers anys de la seva vida es pot consultar a la pàgina web de la Fundació Serrano Suñer. <<http://www.xn-forofundacionserrano-suer-mlc.es/biografias.html>>. Consultada el 21 de març de 2014.

36. També hi ha un documental consultable a Internet: <<https://www.youtube.com/watch?v=X0laV7YWq7M>>.

37. <http://zaragoza.es/ciudad/artepublico/detalle_ArtePublico?id=191>. Consultat el 15 d'abril de 2014.

Antonio Mostalac Carrillo, cap del Servei de patrimoni Cultural de Saragossa informà que la de d'aquella ciutat serví per obtenir els motlles per fer la que hi ha a Mérida. La de Tarragona va servir l'any 1970 per fer una còpia per la ciutat de Gijón, que celebrava el bimil·lenari de la seva fundació. Es va encarregar a Codina Hermanos SL, una empresa fundada a Barcelona a mitjans del segle XIX, que el 1906 es traslladà a Madrid i en l'actualitat està a Paracuellos de Jarama. Es va fer amb la tècnica de la cera perduda, en bronze estatuari, cisellada, acabada i patinada com la original, per un cost de 225.000 pessetes.³⁸ D'aquesta se'n va obtenir una nova còpia per la ciutat de San Sebastian.

Per tant, només hi ha dues còpies de l'August de Prima Porta, fetes a Itàlia sota el govern de Benito Mussolini, la saragossana i la de Tarragona, que fou la primera en ser lliurada i, probablement, la de més fidelitat a l'original. El bronze possiblement és de millor qualitat que la còpia de Saragossa, feta quan Itàlia estava immersa en la Segona Guerra Mundial i el metall s'havia encarit per la demanda de la indústria militar.

A Tarragona de bon principi va ser apreciada per les seves qualitats artístiques, el que originalment era un obsequi amb una subtil càrrega política, que després es convertí en una peça propagandística explícita. Ara és una obra imprescindible en l'imaginari ciutadà, enriquida per tota la càrrega històrica que acumula.

LLUIS BALART BOIGUES

Bibliografia

- DD. AA. *Dizionario Biografico degli Italiani*, Istituto della Enciclopedia Italiana. Roma, 1981.
- DOMÍNGUEZ MÉNDEZ, Ruben "El embajador Raffaele Guariglia en España (1932-1935). Reacción italiana ante una eventual pérdida de fuerza en su política mediterránea y americana" dins *Revista de Historia Iberoamericana*. Vol 6, número 1, 2013.
- DUCH PLANA, Montserrat. "Republicans i franquistes davant l'estàtua d'August a Tarragona" a *L'Avenç*, núm. 316, setembre de 2006, pàgines 22 a 27.
- GISBERT I CANES, Joan. *Tarragona: Escultures, làpides i fonts. Monuments decoratius als carrers de la ciutat*. Arola Editors. Tarragona, 2003.
- GONZÁLEZ I VILALTA, Arnau. *Cataluña bajo vigilancia. El consulado de Italia y el fascio de Barcelona (1930-1943)*. Universitat de València. Servei de publicacions. Valencia, 2009.
- RIERA, Ignasi *Els catalans de Franco*. Plaza&Janés Editores, SA. Barcelona, 1998.
- VÉLEZ, Pilar (Dir.) *Fons del Museu Frederic Marès/5. Catàleg d'escultura i col·leccions del món antic*. Ajuntament de Barcelona, Museu Frederic Marès, Institut de Cultura de Barcelona. Barcelona, 2010.

38. Archivo Municipal de Gijón, signatura 434-3. Per gentilesa de Paloma García Díaz, directora dels Museos Arqueológicos de Gijón.